

Strategie romské integrace

v Jihomoravském kraji

na období 2014 - 2018

BRNO

listopad 2013

Strategie vychází z následujících dokumentů kraje:

- Střednědobý plán sociálních služeb v Jihomoravském kraji na období 2012 – 2014, byl schválen Zastupitelstvem v červnu 2011, (str. 56-58);
- Koncepce prevence kriminality v Jihomoravském kraji 2013 – 2016 byla schválena 20. 9. 2012 na 31. zasedání Zastupitelstva Jihomoravského kraje (str. 38 - 43);
- Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v Jihomoravském kraji – kap. III.4.4 Děti, žáci a studenti se sociálním znevýhodněním (str.35-36), byl schválen Zastupitelstvem Jihomoravského kraje 24. 4. 2012;
- *Strategie romské inkluze v Jihomoravském kraji na období 2010 – 2013, byla schválena Zastupitelstvem Jihomoravského kraje 16. 9. 2010, Strategie romské inkluze na období 2014 – 2018 bude předložena na zasedání ZJMK 19.12.2013.*

Posláním Strategie je vytvářet multikulturní prostředí v rámci Jihomoravského kraje s rovnými příležitostmi pro všechny jeho občany, přispívat k bezproblémovému soužití, vytvářet podmínky pro rozvoj vzdělávání, kultury a kvalitního života jeho obyvatel.

Základní údaje o situaci romské menšiny v kraji

- **Orientační odhad počtu příslušníků v romských komunitách v kraji / z toho odhad počtu sociálně vyloučených Romů** – Příslušníci romské menšiny v Jihomoravském kraji jsou nejpočetněji zastoupeni ve městě Brně, které má 10 sociálně vyloučených lokalit většího rozsahu a 5 lokalit menšího rozsahu (údaj z roku 2008). V roce 2011 přibylo dalších 5 sociálně vyloučených lokalit menšího rozsahu v podobě komerčních ubytoven. V Brně se sociálně vyloučené lokality nachází především na území MČ Brno-střed, Brno-sever, Brno-Židenice, Brno-jih, Brno-Královo Pole.
- Romové jsou poměrně značně zastoupeni i v dalších 5 (resp. 6) lokalitách Jihomoravského kraje, a to v Břeclavi, Hodoníně, na Vyškovsku, ve Znojmě, v Zastávce (ORP Rosice).
- Podle statistických údajů uvedených ve studii „Identifikace sociálně vyloučených lokalit a zpracování jejich mapy ve městě Brně“ (zhotovitel Very Vision, s. r. o. 2008) žije v Brně asi 15 – 17 tis. Romů, což představuje přibližně 4% zastoupení z celkového počtu cca 400 tis. obyvatel Brna.
- V Brně se počet Romů žijících v podmínkách sociálního vyloučení odhaduje na 8 - 10 tisíc, což je asi polovina předpokládaného počtu romských obyvatel.
- V dalších v 5-6 lokalitách Jihomoravského kraje žije na základě kvalifikovaného odhadu asi 2 000 – 2 500 romských obyvatel:
 - V Břeclavi (asi 800 – 900) z toho cca 80 osob ohroženo sociálním vyloučením
 - v Hodoníně (asi 500-600) z toho je jedna pětina (asi 106 osob) ohrožená sociálním vyloučením
 - ve Znojmě (asi 400), z toho ohrožených sociálním vyloučením asi tři čtvrtiny
 - na Vyškovsku (asi 500 – Vyškov a Ivanovice na Hané) sociálním vyloučením je ohroženo asi 180, tj. více než třetina
 - v Zastávce (asi 100), z nich cca 70 osob ohrožených sociálním vyloučením, zde je poměrné zastoupení výrazně vyšší.

- **Na základě údajů Českého statistického úřadu z roku 2011 o sčítání lidu, domů a bytů se v Jihomoravském kraji přihlásilo k romské národnosti pouze 305 obyvatel.**
- **Souhrn nejzávažnějších problémů/priorit ve vztahu k vyloučeným Romům v kraji, které by měly být přednostně řešeny v rámci integrační politiky** – k prioritám v rámci integrační politiky v obcích s vyšším zastoupením Romů patří zejména:
 - oblast bydlení (především ve městě Brně, a to v sociálně vyloučených lokalitách);
 - nezaměstnanost;
 - snížit závislost na dávkách pomoci v hmotné nouzi;
 - stejně tak i snížit kriminalitu Romů ohrožených sociálním vyloučením;
 - koordinátorka za Jihomoravský kraj spolupracuje s 21 pracovníky, kteří zajišťují agendu integrace romské menšiny na obecních úřadech s rozšířenou působností, a rovněž s neziskovými organizacemi, které se tímto fenoménem v rámci svých projektů zabývají. Oproti městu Brnu je práce v těchto lokalitách specifitější – romští spoluobčané mají menší dostupnost a šíří nabídky služeb, často mezi zájemci o službu panuje nedůvěra a neznalost;
 - velmi důležitým předpokladem je dobrá znalost potřeb obyvatel, aby mohly být pokryty preventivními sociálními službami;
 - základním předpokladem pro úspěšné zavedení sítě sociálních služeb je přímo poskytovat a rovněž podporovat poskytovatele sociálních služeb, organizovat spolupráci jednotlivých poskytovatelů služeb a služeb samotných, které podporují vzdělání, zaměstnanost;
 - nezbytností je rovněž organizovat spolupráci jednotlivých poskytovatelů služeb a služeb samotných, vč. navazujících služeb především v podpoře zaměstnanosti a vzdělávání;
 - k nejvýznamnějším občanským sdružením v JMK patří:
 - *IQ Roma servis*, které poskytuje komplexní program služeb pro sociálně vyloučené v rámci centra komunitní a terénní sociální práce, poradenství a zaměstnanosti, vzdělávání
 - *o. s. Romodrom* realizuje terénní sociální práci zejména v sociálně vyloučených lokalitách a napomáhá zmírňovat rizika sociální vyloučení, podobně se terénní prací zabývají i v *o. s. Společenství Romů na Moravě*
 - *Drom, romské středisko* poskytuje v rámci sociálních služeb kromě nízkoprahového zařízení pro děti a mládež především terénní sociální práci a zdravotně sociální pomoc, realizují programy zaměřené na asistenci prevence kriminality, terénní práci se zaměřením na rodiny s dětmi a komunitní centrum
 - *Sdružení Romů a národnostních menšin v Hodoníně*, o.s. organizuje pravidelnou činnost centra, ale především k nejvýznamnějším aktivitám tohoto sdružení patří každoroční akce „Miss Roma“
 - V Jihomoravském kraji navázala spolupráci s Agenturou pro sociální začleňování tři města, a to Brno a Břeclav, kde Agentura působila v letech 2008 – 2012, a Hodonín, kde tento odbor Úřadu vlády působí od roku 2011 dosud.

Na základě dlouhodobé spolupráce s obcemi, školami, zástupci neziskových organizací a dalšími příslušnými institucemi vykryštovala určitá poznání spolu s opatřeními v oblasti bydlení, vzdělávání, kultury, zaměstnanosti, sociální, podpory zdraví, bezpečnosti.

Bydlení

- Ve většině lokalit Jihomoravského kraje žijí romští občané převážně ve vlastních rodinných domcích, další v městských nájemních bytech, kde nejsou zaznamenány výraznější problémy. Obce důsledně sledují placení nájmu. Města a obce se primárně snaží starat o své občany, tj. přidělují byty občanům s trvalým pobytem v obci.
- Jiná je situace v lokalitách s vyšším zastoupením Romů - kvalita bydlení je dlouhodobý problém Romů nejen v Brně, ale i v dalších v 5-6 problémových lokalitách jihomoravského regionu, a to v Břeclavi, Ivanovicích na Hané, Zastávce, Hodoníně a Znojmě. Byty mají společného jmenovatele v tom, že jsou většinou stísněné, přeplněné, děti žijí v nezdravém prostředí, narůstají hygienické problémy. Problematické je i bydlení v jedné ze tří lokalit ve výše uvedené Zastávce - domy ve Staré osadě byly asi před 15 lety celkově zrekonstruovány, v roce 2012 byl zřízen institut domovního důvěrníka, tím se situace v soužití značně zklidnila. Ve druhé lokalitě (Hutní osada) jsou byty převážně v soukromém vlastnictví. Nejpalčivější problém je právě ve třetí lokalitě - v dělnické kolonii Martinská osada, kde je bydlení již značně nevyhovující, a proto obec Zastávka připravuje revitalizaci výstavby této části. Uvedený záměr Zastupitelstvo Jihomoravského kraje dne 4. listopadu 2010 usnesením č. 1063/10/Z 17 podpořilo a schválilo poskytnutí dotace na účel „Zlepšení situace v sociálně znevýhodněné lokalitě v obci Zastávka, ulice Martinská – pořízení projektové dokumentace“.
- Základní překážkou v přístupu nízkopříjmových romských domácností ke standardnímu bydlení je jeho finanční nedostupnost. Příjem domácností se pohybuje v blízkosti životního minima, což jim znemožňuje vytvořit si potřebné úspory k nájmu bytu, který je spojen na začátku s úhradou kauce, řádného nájmu, případně i provize pro realitní kancelář. Vzhledem k nepříznivé finanční situaci je složité u těchto domácností si standardní nájemní bydlení i udržet. Vzhledem k poměrně značné privatizaci obecního bytového fondu mají některé romské domácnosti pronajaté bydlení od soukromých vlastníků. S postupnou deregulací nájemného dochází k nárůstu nákladů na bydlení, což vede k zatížení rodinných rozpočtů. Nízkopříjmové romské domácnosti pak čelí většímu riziku vzniku dluhů na nájmu a službách s tím spojených, které bývají jednou z nejčastějších příčin ztráty bydlení. Příliv domácností v komplikované životní situaci přináší i neúměrnou zátěž obcí, které nemají kapacitu řešit sociální problémy.
- Nejčastější příčinou ztráty bydlení je neřešení dluhů, neplacení nájmemného a služeb spojených s užíváním bytu. Před výpovědí z nájmu bytu se obce snaží s každým nájemcem na úhradě dluhu smírnou cestou domluvit a upozornit ho na následky neplacení. V případě, že nepomůže ani domluva a dluh není uhrazen a neustále narůstá, následuje výpověď z nájmu bytu, příp. neuzavření nové nájemní smlouvy na dobu určitou a žaloba o vyklizení bytu.

- K nejčastějším způsobům řešení bytové situace romských rodin bez přístřeší patří bydlení u příbuzných (tzv. sestěhování), v komerčních ubytovnách, využívání azylového bydlení a jeho dostupnost, popř. migrace jinam.
- Na základě postřehů pracovníků obcí s rozšířenou působností (dále ORP) a terénních pracovníků z neziskových organizací život na ubytovně celkově vede ke ztrátě lidské důstojnosti v souvislosti se životem ve špatných životních podmínkách, není zajištěno soukromí rodiny. Bydlení velmi často bývá spojeno s nízkou kvalitou, s vysokými poplatky za ubytování, a to především pro vícečlenné domácnosti, kdy se platba za ubytování odvíjí nejčastěji od počtu osob, které společně obývají ubytovací jednotku. V ubytovacích zařízeních vyrůstá generace romských dětí, která nepozná jinou kulturu bydlení než na ubytovnách, nemá příležitost poznat standardní způsob života, což výrazně zvyšuje pravděpodobnost, že budou v dospělosti žít v sociálním vyloučení stejně jako jejich rodiče. Koncentrace sociálně vyloučených rodin a osob na sebe váže další sociální problémy a rizikové formy chování.
- Na začátku roku 2012 vešla v platnost změna systému sociálních dávek na bydlení. V první řadě byla výplata dávek převedena do gesce Úřadu práce ČR a jeho krajských poboček. Dle informací pracovníků ORP se převod výplaty však neobešel bez problémů. Výplatu dávek ohrožoval nižší počet pracovníků pro výkon této agendy, kdy pracovníci neměli prostor poskytovat sociální práci jejich příjemcům. Nespolehlivě na začátku roku pracovaly i informační systémy, které komplikovaly řízení a vedly k opožděné výplatě sociálních dávek. Tím se zvyšovalo riziko vzniku dluhů na nájmu a následné ztráty bydlení nejen u romských domácností. V důsledku sociální reformy došlo i ke změně podmínek výplaty dávek na bydlení, a to jak u příspěvku, tak i u doplatku na bydlení.

Návrh řešení v oblasti bydlení:

- **Usilovat o koncepci místního rozvoje, která bude mít ekonomické nástroje k výstavbě bytů pro sociálně slabší vrstvy obyvatel, ne tedy jen pro ty, kteří jsou schopni se spolupodílet na financování výstavby; to se jeví jako vhodná prevence proti velkému vlivu soukromých ubytoven, do kterých majitelé často stěhují chudé z jiných měst.**
- **Systém podporovaného bydlení – jde o kompletní rekonstrukci bytového fondu, popř. vybudování nové osady, která bude osídlována podle předem stanovených kritérií – součástí by měl být doprovodný sociální program, který stojí především na terénní sociální práci s klienty.**
- **Vytvoření systému sociálního bydlení – je nutné obsahově vymezit pojem sociální bydlení, stanovit kdo a za jakých podmínek má na sociální bydlení nárok, přizpůsobit pravidla pronajímání bytů potřebám všech cílových skupin - v této oblasti byl vytvořen jistý záměr s cílem pomoci rodinám sociálně potřebným - v květnu 2013 vznikla tzv. Platforma pro sociální bydlení (sdružuje neziskové organizace a další instituce, Platforma chce být i partnerem obcí) s cílem společně prosazovat účinné nástroje sociálního bydlení a**

iniciovat otevřenou diskuzi s relevantními ministerstvy se záměrem vzniku zákona o sociálním bydlení.

Vzdělávání

- V souladu s **Dlouhodobým záměrem rozvoje vzdělávání JMK** a zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), v platném znění, který nabyl účinnosti k 1. lednu 2005, je deklarován **rovný přístup dětí, žáků a studentů ke vzdělávání**.
- Dlouhodobé zkušenosti ukazují, že nejlepších výsledků při naplňování cílů inkluzivního vzdělávání – dosažení plné účasti všech vzdělávaných – lze dosáhnout, pokud je dětem před nástupem povinné školní docházky poskytována **včasná péče**.
- Průběžné rozvíjení **Koncepce včasné péče** je cílené zvláště na zlepšení podmínek předškolní přípravy dětí ohrožených sociálním vyloučením od 3 let do zahájení povinné školní docházky. V jejím rámci je zvýšená pozornost věnována předškolní přípravě romských dětí. Je zaměřena zejména na vytvoření podmínek pro kvalitní předškolní přípravu, a to směrem k vyrovnávání jejich případného znevýhodnění ještě před zahájením povinné školní docházky (získávají kromě jiného návyky hygienické, sociokulturní a další).
- Opatření směřují též ke zvýšení počtu romských dětí a žáků v hlavním vzdělávacím proudu a k podpoře jejich školní úspěšnosti na všech úrovních vzdělávání – nejideálnější je návštěva mateřských škol, ovšem ta není ze strany rodičů dětí se sociálním znevýhodněním dostačujícím způsobem akceptována, a to i přes možnost bezúplatného vzdělávání.
- Další formou včasné péče jsou **přípravné třídy základní školy pro děti sociálně znevýhodněné v posledním roce před zahájením povinné školní docházky**, které zřizují na základě § 47 školského zákona obec, svazek obcí nebo kraj a u kterých je předpoklad, že zařazení do přípravné třídy základní školy vyrovná jejich vývoj. Obsah vzdělávání v přípravné třídě je součástí školního vzdělávacího programu a řídí se Rámcovým vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání. Při vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním v přípravných třídách základní školy jsou užívány odpovídající metody a formy práce, tj. takové, které odpovídají věku, potřebám, zkušenostem a zájmům žáků a vzdělávání je maximálně přizpůsobeno vývojovým, fyziologickým, kognitivním, sociálním i emocionálním potřebám dětí. V případě vzdělávání dětí v přípravných třídách základní školy je třeba vytvářet sociální klima a psychohygienické podmínky srovnatelné s těmi, jaké jsou zajišťovány v mateřských školách. Zároveň je zapotřebí brát v úvahu, že přípravné třídy základní školy jsou součástí školního prostředí, a že tedy mají od mateřských škol zpravidla odlišné organizační, prostorové a materiální podmínky.

Pro děti, žáky a studenty se sociálním znevýhodněním jsou realizovány následující programy:

podpůrný program **Rozvojový program MŠMT „Financování asistentů pedagoga pro děti, žáky a studenty se sociálním znevýhodněním“**, který je vyhlašován vždy na kalendářní rok. Současně pracuje v JMK 33 asistentů pedagoga pro děti se sociálním znevýhodněním;

podpůrný program **Rozvojový program MŠMT „Na podporu škol, které realizují inkluzivní vzdělávání a vzdělávání dětí a žáků se sociálním znevýhodněním“** (vyhlašován od r. 2009); v současné době realizuje program 9 mateřských škol a 4 základní školy;

podpůrný program **Dotační program MŠMT „Podpora sociálně znevýhodněných romských žáků středních škol“**. Program je vyhlašován dvakrát ročně, a to na období leden – červen a září – prosinec. Finanční podpora není romským žákům poskytována plošně, ale cíleně pouze žákům se sociálním znevýhodněním, které dokládají z místně příslušného sociálního odboru, popř. úřadu práce. (V roce 2013 se zapojilo v období leden – červen 10 škol JMK).

- **Přes veškeré výše uvedené podpůrné nástroje se setkáváme se závažným problémem předčasného odchodu žáků zejména romského etnika z procesu vzdělávání v Jihomoravském kraji.** Ze zkušeností ředitelů škol s vyšším zastoupením romských žáků vyplývá, že žáci, kteří ukončili 9. roč. ZŠ a byli přijati na střední školy, velmi často studium nedokončili z důvodu nedostatečné motivace zejména ze strany rodičů. Za úspěch lze považovat, že se u žáků ve školním roce 2012/2013 objevil maximální zájem o studium na středních školách, nikoli nastoupit po ukončení školní docházky na úřady práce. Bohužel vzdělání ve většině romských rodin nepatří k prioritám, byť mají na základních i středních školách většinou velmi dobré podmínky pro studium. Školy umožňují všem žákům stejný přístup ke vzdělávání, nechybějí motivace a časté pochvaly za sebemenší úspěch. Dále ředitelé škol uvádějí, že v případě potíží pedagogové velmi často pracují s dětmi individuálně a pomáhají jim na jejich osobnostním rozvoji (pěstování vůle, překonávání apatie, naučit se sebedůvěře). K dalším uvedeným metodám ve školách patří především důsledná koncepční práce s rodinou, často ovšem bývá obtížná komunikace rodičů s pedagogy a výchovnými poradci. Přestup romských žáků na střední školu podporují jednak pedagogové v jednotlivých školách (přípravou na střední vzdělávání), jednak v rámci individuálního profesního poradenství navazují kontakty se žáky a jejich rodiči i např. pracovníci o.s. IQ Roma servis.

Návrh řešení v oblasti vzdělávání:

- **Strategickým cílem je plnění pravidelného předškolního a školního vzdělávání, zajišťovat efektivní a spravedlivý vzdělávací systém, vypěstovat pevné návyky s cílem řádného ukončení vzdělání nejen základního, ale i středního, a tím získání kvalifikace pro zaměstnání.**
- **Vzdělávat děti a žáky s předpokladem sociálního znevýhodnění s maximálně individuální podporou pro každého z nich pokud možno podle jeho individuálních potřeb a k naplnění jeho vzdělávacího potenciálu, aby byl vybaven dovednostmi pro orientaci v praktickém životě, zejména v oblasti zaměstnání; hlavním cílem je, aby všechny děti**

dokončily základní školu a dále mladí lidé pokračovali ve středoškolském vzdělávání s cílem získat kvalifikaci odpovídající jejich schopnostem a byli tak připraveni na pracovní trh; lidé s vyšší úrovní vzdělání jsou méně závislí na sociální pomoci a méně zranitelní vůči hospodářské krizi. S tím souvisí zvyšování zaměstnanosti a doplňování, popř. zvyšování kvalifikace uchazečů o zaměstnání, dosažení a udržení bydlení a předcházení a snižování neúnosného zadlužování.

- *Posilovat kapacitu předškolních zařízení, a to zejména se zaměřením pro děti od tří let včetně dětí romského etnika, které by za podpory a pomoci v předškolním věku mohly základní školu zvládnout. Ze zkušeností pedagogů vyplývá, že jsou značné rozdíly už mezi dětmi předškolního věku díky rodinnému zázemí. Právě mateřské školy, popř. přípravné třídy mají velký význam zvláště pro děti, které jsou zanedbané kvůli nedostatečné rodinné péči, kvůli nepodnětnému prostředí. Toto je třeba minimalizovat, v čemž ve škole může pomoci asistent, jenž napomáhá romským dětem se lépe integrovat do prostředí, v němž předškolní vzdělávání probíhá, zároveň působí jako prostředník mezi mateřskou školou a rodiči. Ideální by bylo, kdyby děti z nepodnětného prostředí chodily do mateřské školy povinně od tří let. Naráží to však v současnosti na nedostatečnou kapacitu předškolních zařízení.*
- *Užší spolupráce škol s OSPOD, zvláště u žáků, se kterými jsou výchovné problémy, kdy se nedaří domluvit s rodiči. Problém je v tom, že systém není nastaven tak, aby jedna (popř. dvě) pracovnice měla na starosti jednu školu a průběžně s ní spolupracovala, komunikovala. Současná migrace je značná, různé děti přicházejí do školy z různých míst, tím pádem spadají do kompetence různých sociálních kurátorů. S některými je spolupráce velmi dobrá, u některých je znát, že jsou značně přetížení. Bylo by třeba užší spolupráce MŠMT a MPSV, aby kontakty mezi školami a příslušnými OSPODy byly pravidelné, spolupráce byla systematická. Aby se lépe jednalo s rodiči v situaci, kdy pedagogické prostředky nestačí a selhávají. Některé sociální pracovnice nechtějí vstupovat do konfliktu, ačkoliv by to mohlo být ve prospěch dítěte.*
- *Apelovat na vzdělání dospělých, kteří neukončili povinnou školní docházku.*
- *Posílit intervenci a osvětu v romských rodinách (zejména u olašských Romů) s cílem zvýšení zájmu o vzdělávání dětí v předškolních zařízeních, vytvoření vhodných podmínek pro jejich rozvoj v domácím prostředí, zvýšit informovanost romských rodičů o výhodách účasti jejich dětí v předškolním vzdělávání a o jeho vlivu na budoucí životní šance dítěte prostřednictvím pracovníků ORP, ale zejména terénních pracovníků v rámci realizovaných projektů.*
- *Zapojit zdravotnické pracovníky (pediatry), kteří sledují vývoj dítěte.*
- *Podporovat aktivní rodičovství v tom, aby byli rodiče schopni vytvořit zázemí, vhodně rozvíjet schopnosti dětí, které navštěvují základní školu a při profesní orientaci, kdy velmi často selhává funkce rodiny. Rodiče buď hodnotu vzdělání neupřednostňují, nebo mají nekritický přístup na profesní zařazení a možnosti svých dětí (dítě se přihlásí na*

- střední školu s náročnějším zaměřením, které vyžaduje jeho větší invenci, výdrž, vůli, bohužel často z důvodu absence těchto charakterových vlastností jsou neúspěšní).*
- *Tvorba informačních materiálů a poskytování poradenství a asistence rodičům, které by mohly být součástí komplexnějších komunitních programů.*
 - *V rámci Dotačního programu na činnost národnostních menšin v Jihomoravském kraji podporovat projekty zejména v oblasti volnočasových aktivit dětí a mládeže se sociálním znevýhodněním, zajistit jejich zodpovědné zapojení s tím, že se i touto aktivitou připraví do občanského života; v oblasti volnočasových aktivit zmírňovat negativní dopady, které vyplývají ze života těchto dětí a mládeže, rozvíjet u nich individuální schopnosti a dovednosti, posilovat schopnost zvládat obtížné životní situace vlastními silami, podporovat je v průběhu vzdělávání, prostřednictvím sociálních služeb neziskových organizací ve spolupráci se školami nabízet aktivity a činnosti zaměřené na prevenci rizikového jednání, což je základním předpokladem pro úspěšné předcházení nejen záškoláctví, ale i kriminalitě.*
 - *Nadále realizovat s maximální efektivitou vyhlášené rozvojové programy MŠMT ČR, které podporují vzdělávání dětí a žáků se sociálním znevýhodněním.*

Romská kultura

- Jihomoravský kraj ve vazbě na Strategii rozvoje Jihomoravského kraje na období 2006-2016 v rámci priority Kvalita života obyvatel/Zlepšení a podpora kvalitního systému vzdělávání a Rozvoj kultury, památkové péče a možností trávení volného času vyhláší **Dotační program na činnost národnostních menšin** pro daný kalendářní rok. V rámci něj jsou podporovány i projekty zaměřené na romskou kulturu, jazyk, popř. volnočasové aktivity dětí a mládeže se sociálním znevýhodněním.
- Rada pro národnostní menšiny JMK organizuje každoročně společné setkání národnostních menšin žijících a působících v jihomoravském regionu - **„Den národnostních menšin v Jihomoravském kraji“**. Činnost národnostních menšin prezentují občanská sdružení. Tancem, vystoupením jednotlivých souborů a živou hudbou tak představují kulturu asi deseti národnostních menšin zastoupených v kraji. Součástí doprovodného programu bývá i tradiční kuchyně národů Podyjí, stejně tak romská, řecká, ruská, maďarská. Den národnostních menšin bývá zakončen Česko – slovenskou Miss Roma.
- **Činnost vzdělávacích a jiných institucí v oblasti podpory a rozvoje romské kultury** - k nejvýznamnějším institucím v Jihomoravském kraji patří Muzeum romské kultury, které nabízí především kurzy romštiny, programy pro děti, žáky a studenty středních škol, vzdělávání pro pedagogy i studenty v akreditovaných kurzech apod. K významným akcím patří tradiční Muzejní noc, stejně jako stálé aktivity dětského muzejního klubu zaměřené jednak na volnočasovou činnost, jednak na doučování a další aktivity.
- Pravidelně v březnu se uskutečňuje v Muzeu romské kultury pietní akt s cílem připomenout si první hromadný transport protektorátních Romů z Brna a dalších částí Moravy do koncentračního vyhlazovacího tábora Auschwitz-Birkenau, v srpnu pak ve spolupráci s Národním pedagogickým muzeem a knihovnou J. A. Komenského v Praze

pietní shromáždění na Žalově v Hodoníně u Kunštátu, odkud byli hromadně transportováni Romové z místního protektorátního cikánského tábora do Osvětimi.

Návrh řešení v oblasti kultury:

- **Prostřednictvím dotačního programu Jihomoravského kraje nadále podporovat prezentaci romské kultury v kraji – Mezinárodní den Romů, Den národnostních menšin v JMK, Miss Roma.**
- **Vyvíjet úsilí k uchování trvalé vzpomínky na oběti romského holocaustu - každoroční pietní akt 7. března v Muzeu romské kultury, v srpnu v Hodoníně u Kunštátu (Žalov, Černovice), 27. leden – pietní akt ke Dni památky obětí holocaustu a předcházení zločinům proti lidskosti – ve spolupráci s Židovskou obcí Brno, se Základní školou a Mateřskou školou, Brno, Merhautova 37 a dalšími školami multikulturně zaměřenými.**
- **Šířit pozitivních vzory úspěšných Romů (Emílie Machálková, Emílie Balážová, Vítězslav Herák aj.).**

Zaměstnanost

- **Míra nezaměstnanosti v kraji, orientační odhad specifické míry nezaměstnanosti Romů** – aktuální podíl nezaměstnaných osob (nový ukazatel registrované nezaměstnanosti v ČR, který vyjadřuje podíl dosažitelných uchazečů o zaměstnání ve věku 15 – 64 let ze všech obyvatel ve stejném věku) v Jihomoravském kraji je 8,1 %. K 30. 9. 2013 bylo na jihomoravských kontaktních pracovištích Úřadu práce ČR evidováno celkem 65 727 nezaměstnaných. V meziročním srovnání je to o 5 666 uchazečů více. Nejhorší situace v nezaměstnanosti je v jižních okresech kraje, v okrese Hodonín 10,2 % a Znojmo 9,1 %. Nadprůměrný podíl nezaměstnanosti 8,4 % je také v okrese Brno-město, který se potýká s vysokým podílem dlouhodobě nezaměstnaných uchazečů, většinou bez kvalifikace a s různými sociálními handicapy, z nichž řada ve skutečnosti nikdy nepracovala a o práci nejeví zájem. Zároveň se celý kraj dlouhodobě potýká s nedostatkem volných pracovních míst: aktuálně je jich 2 940, tzn. na jedno volné místo připadá 22 uchazečů. Nepříznivá situace na trhu práce dopadá pochopitelně nejvíce na skupiny uchazečů dlouhodobě evidovaných, s nedostatečnou kvalifikací a ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Odhad počtu evidovaných příslušníků romské menšiny v r. 2013 je v rámci Jihomoravského kraje cca 4 000 uchazečů. Nedostatečné vzdělání je spolu se stereotypním přístupem zaměstnavatelů největší překážkou pro zařazení Romů na trh práce. Problémy se kumulují u specifických skupin Romů – žen s malými dětmi, mladistvých, osob po výkonu trestu a osob se zdravotním postižením. Jeví se, že nezaměstnanost romských žen je vyšší než nezaměstnanost mužů, obdobně jako u většinové populace. Mezi ženami je však o něco větší zájem o vzdělávání a účast v rekvalifikačních kurzech. Nabídka rekvalifikací je široká i v dělnických profesích, takže tento nástroj je využíván pro řešení nezaměstnanosti i této cílové skupiny. Dlouhodobá nezaměstnanost, která často dosahuje délky několika let a je opakovaná, vede k naprosté

ztrátě pracovních návyků, ke ztrátě sebedůvěry a zejména ke ztrátě motivace k hledání pracovního uplatnění, příp. zvyšování kvalifikace. Vzhledem ke kumulovaným handicapům na trhu práce jsou Romové skupinou nezaměstnaných, která nejrychleji upadá do sociální pasti a přivyká životu na sociálních dávkách.

- **Trh práce a způsoby jejího řešení** – ze zkušeností pracovníků z jednotlivých poboček úřadu práce (ÚP) samotní Romové nebyli a nemohou být jednou uzavřenou cílovou skupinou, na kterou by se speciálně mohla uplatňovat některá opatření politiky zaměstnanosti. Většina z nich však svými individuálními charakteristikami patřili do více kategorií tzv. obtížně umístitelných (§ 33 zák. o zam.) - mají nízkou nebo žádnou kvalifikaci, jsou dlouhodobě nezaměstnaní, jsou ohroženi sociálním vyloučením, potřebují zvláštní pomoc – po výkonu trestu, osoby nepřizpůsobené, jsou ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Všem těmto kategoriím uchazečů, které se většinou kumulují, věnují úřady práce zvýšenou péči při zprostředkování zaměstnání pomocí následujících nástrojů: z oblasti poradenských nástrojů je to především individuální poradenství, zpracování individuálního akčního plánu, motivační kurzy, job kluby, apod. Následuje výběr vhodného rekvalifikačního kurzu, potřebného zejména u osob s nízkou, často nedokončenou kvalifikací. Nabídka kurzů je široká i v dělnických profesích, zejména ve stavebních činnostech a strojírenských profesích.

Pro umístění na trh práce je obvykle vhodné využít pro tyto klienty některý z nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti (dále APZ), zejména veřejně prospěšné práce, které pomohou uchovat (a u některých i vytvořit) pracovní návyky. Zaměstnavatelé jsou motivováni k vytvoření nebo vyhrazení pracovního místa pro klienty ÚP pomocí mzdových příspěvků, které jsou poskytovány po dobu 6 – 12 měsíců. Lze si zažádat i o příspěvek na zapracování.

Velmi vhodnou možností pro zvýšení uplatnitelnosti na trhu práce je zařazování těchto klientů do Regionálních individuálních projektů v rámci OP LZZ, které jsou připravovány vždy pro určitou cílovou skupinu a jsou realizovány v rámci celého Jihomoravského kraje. Aktivity projektů probíhají většinou po dobu 6 měsíců a po tuto dobu projde klient prakticky všemi dostupnými nástroji: individuální poradenství, motivace, bilanční diagnostika, kurzy IT, odborné rekvalifikace, až po podporu vytvoření pracovního místa u vhodného zaměstnavatele, kde lze využít i asistenta, který napomáhá klientovi při vstupu do zaměstnání. Prostředky ESF jsou využívány i pro speciální poradenské programy, také stavěné pro určitou cílovou skupinu, kde je maximálně využíván individuální přístup ke klientům, velmi potřebný u těch, kteří jsou mimo trh práce delší dobu. Objevují se i uchazeči, zejména mezi mladými, kteří nejenže sami nikdy nepracovali, ale ani nikoho ve své rodině pracovat neviděli, a to i více generací. Tam je nutné zkombinovat více nástrojů a umístění na trh práce bývá složité.

V rámci veřejně prospěšných prací je v roce 2013 umístěno cca 35 romských uchazečů o zaměstnání. Tento nástroj aktivní politiky zaměstnanosti je pro skupinu uchazečů s nízkou kvalifikací nejvhodnější, obce a městské části mají o vytváření veřejně prospěšných prací (dále VPP) zájem, což do jisté míry pomáhá řešit problematickou ztrátu pracovních návyků u dlouhodobě nezaměstnaných uchazečů. VPP však řeší krátkodobé pracovní uplatnění, místa s trvalou udržitelností pro tuto cílovou skupinu vznikají jen výjimečně. Roli tam hraje především nízká nebo žádná kvalifikace a nízká motivace romských uchazečů při hledání pracovního uplatnění.

V tomto roce se ze strany Úřadu práce ČR zintenzivnila spolupráce se zaměstnavateli a také se o třetinu navýšil rozpočet na aktivní politiku zaměstnanosti s výrazným využitím Evropského sociálního fondu. Realizuje se řada projektů ESF určených pro různé cílové skupiny, v Jihomoravském kraji např. regionální individuální projekty *Cesta na trh práce, Po roce do práce v Jihomoravském kraji, Práce jako pomoc* – do všech těchto projektů mohou být zařazováni klienti i se základním vzděláním, součástí jsou motivační aktivity, rekvalifikace a příspěvky na vytváření pracovních míst.

- To, co zůstává i nadále velkým problémem, je nelegální zaměstnávání. Podíl práce tzv. „na černo“ zůstává stále vysoký zejména u nízké kvalifikovaných osob. Nahrává tomu nejenom současný systém pomoci v hmotné nouzi, ale také nemění se chování mnoha zaměstnavatelů, kteří uchazečům nedávají možnost výběru (hlavním zdrojem příjmů sociálně vyloučených romských rodin je kombinace dávek státní sociální podpory a nějakého druhu zaměstnání - sezónní práce, práce na výkopech, sběr železa a dalších kovů...). Legální zaměstnání nekvalifikovaní klienti často odmítají z toho důvodu, že ztrátou sociálních dávek by se v konečném důsledku jejich příjmy výrazně snížily.

Návrh řešení problematiky v oblasti zaměstnanosti:

- **Podporovat dobrou spolupráci obcí a příslušného kontaktního pracoviště úřadu práce. Důležitá je ochota spolupracovat s místními zaměstnavateli, kteří se orientují také na nízko kvalifikovanou pracovní sílu.**
- **Ve spolupráci s místní samosprávou podpořit vytváření míst v rámci veřejně prospěšných prací pro dlouhodobě nezaměstnané, zaměřit podnikatelské aktivity na práce venku, např. v lese, na úpravě terénu, budování venkovních ploch, apod., tedy využít potřeby Romů pobývat ve volném přírodním prostředí, popř. zřídit či podpořit sociální podnikání.**
- **Posílit v rámci spolupráce MMB, úřadů městských částí, správních obvodů obcí s rozšířenou působností s neziskovými organizacemi právní poradenství z řad terénních pracovníků, kteří by mohli spolupracovat s úřady práce a individuálně se věnovat zejména mladým problémovým klientům (včetně např. působení přímo v rodině), kteří byli vytipováni pracovníky úřadů práce. Je vhodné využít komplexní programy podpory zaměstnanosti obsahující aktivizační opatření, jejichž absolventi jsou dále vedeni ke zlepšení kvalifikace a jsou jim nabízeny možnosti pracovního poradenství a uplatnění na trhu práce.**
- **Prostřednictvím pracovníků neziskových organizací nadále individuálně působit na klienty, aby získali právní vědomí vůči zaměstnavatelům, úřadům práce a jiným institucím. Napomáhat řešit konkrétní případy, snažit se o spolupráci se zaměstnavateli při objasňování rovného přístupu k zaměstnání.**
- **Nadále přesvědčovat o důležitosti nabytí či zvýšení dosavadního vzdělání.**

Sociální služby:

- Nástrojem pro vytvoření systému kvalitních, dostupných a efektivních sociálních služeb je Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb v Jihomoravském kraji, který byl zpracován na základě 21 komunitních plánů obcí s rozšířenou působností Jihomoravského kraje. Plán mapuje potřebnost a upravuje spolupráci obcí a Jihomoravského kraje. Pro potřebu plánování sociálních služeb byly na úrovni kraje definovány čtyři hlavní cílové skupiny, mezi kterými jsou zařazeny i osoby ohrožené sociálním vyloučením a osoby v krizi. Plán je každoročně vyhodnocován. Výsledkem realizace aktivit a komunikací mezi krajem a obcemi je Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb v Jihomoravském kraji pro období let 2012 – 2014. Je zpracovaný na základě průběžného vzdělávání, metodické podpory, výzkumu potřeb, komunitního plánování 21 územně správních obvodů obcí s rozšířenou působností s Jihomoravským krajem.
- Dle analýzy potřeb uživatelů sociálních služeb byly jednou z hlavních cílových skupin určeny osoby ohrožené sociálním vyloučením a osoby v krizi (uvedeny v 16 obcích s rozšířenou působností). V jednotlivých lokalitách Jihomoravského kraje je možné sledovat poměrně značné rozdíly jak v početním zastoupení, tak i rozsahu a nabídce pomoci. Početně převažující jsou osoby z větších center, zejména pak z Brna.
- Dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, je definováno sociální vyloučení jako vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace (§ 3, písm. f).
- Sociální vyloučení může být jednak důsledkem vnitřních vlivů (např. ztráta pracovních návyků, nízká motivace pro řešení vlastních problémů, neschopnost hospodařit s penězi), jednak vnějších vlivů (trh práce a jeho charakter, bytová politika samosprávy, sociální politika státu, místní samospráva ve vztahu k sociální oblasti...). Důsledkem sociálního vyloučení je chudoba, vysoká míra nezaměstnanosti – závislost na sociálních dávkách, špatné bytové podmínky, zhoršený zdravotní stav, nízká míra vzdělání, sociální patologie – závislosti (alkohol, drogy, gambling), zadlužení, zvýšená kriminalita a další. Ze zkušeností některých pracovníků ORP se potvrdilo, že významným problémem je nadále užívání pervitinu, který je rozšířen zejména mezi mladými lidmi. Několik osob bylo opakovaně trestáno nepodmíněným trestem odnětím svobody za jeho výrobu a šíření. V některých lokalitách je významně zastoupená marihuana a toluen. Čichání toluenu je mezi Romy nejvíce rozšířené. Tyto problémy jsou vzájemně provázány a jejich řešení vyžaduje komplexní přístup.
- Mezi nejfrekventovanější sociální služby pro tuto cílovou skupinu ze strany kraje a obcí patří odborné sociální poradenství, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, terénní programy, azylové domy apod.

Návrh řešení problematiky v oblasti sociální:

- **Zajišťovat v rámci střednědobých plánů rozvoje sociálních služeb v kraji dostupnost sítě odborných poradenských služeb, které posilují kompetence uživatelů, napomáhají k jejich začlenění do společnosti a uplatnění na trhu práce včetně doprovodných sociálních služeb ke stabilizaci rodinné situace dětí, žáků a studentů ze sociálně vyloučených rodin.**
- **Základem jsou terénní programy s cílem protidluhového poradenství a vedení sociálně vyloučených občanů k využití dalších navazujících služeb, k motivaci oddlužit se a**

stabilizovat rodinný rozpočet. Předlužení je jedna z největších překážek legálního zaměstnávání a zajištění bydlení.

- *Rozšířit nabídku terénních služeb - v obcích zavádět specifické služby právního a finančního poradenství, a to nejen formou občanských poraden, ale také dalšího dostupného vzdělávání pro občany, zejména ve finanční gramotnosti.*
- *Do prevence předlužení je vhodné zapojit také školy, které mohou finanční gramotnost zavádět v rámci společenskovedních předmětů a doprovodit je účinnou podporou a motivací k další profesní přípravě.*

Zdravotní situace romské menšiny

Program Světové zdravotnické organizace (dále jen „WHO“) „Zdraví 21 – zdraví pro všechny do 21. století“ obsahuje požadavek v oblasti zdravotní politiky na redukcí sociálních rozdílů ve zdraví v rámci zabránění předčasným úmrtím a nadměrné nemocnosti sociálně znevýhodněných skupin obyvatelstva. Ačkoliv současná legislativa v ČR garantuje rovný přístup občanů ke zdravotní péči, existují v ČR skupiny obyvatelstva, u nichž je přístup ke zdravotní péči ohrožen. Jednou z nich jsou i sociálně vyloučení Romové. Provedené výzkumy dokládají, že tato cílová skupina vykazuje horší zdravotní stav s nižší střední délkou života ve srovnání s většinovou populací. Zdraví je přitom důležitým předpokladem sociální integrace Romů. Podmiňuje jejich soběstačnost a ekonomickou nezávislost dosažitelnou prostřednictvím aktivní participace na trhu práce. Cenným zdrojem informací o zdravotní situaci Romů jsou údaje poskytnuté organizací *DROM, romské středisko*, které od roku 2007 realizuje *zdravotně sociální pomoc jako registrovanou sociální službu*. Program je DROMem realizován ve třech krajích (v Jihomoravském, Olomouckém, Moravskoslezském). V roce 2012 bylo v Jihomoravském kraji pokryto terénním programem Zdravotně sociální pomoc celkem 144 osob.

Cílem služby „zdravotně sociální pomoc“ (dále ZSP) je, aby obyvatelé sociálně vyloučených lokalit získali informace o existujících veřejných službách zejména v oblasti péče o zdraví a naučili se tyto služby samostatně využívat a pečovali o zdraví své a svých dětí.

Mezi nejrozšířenější problémy cílové skupiny v rámci zdravotní oblasti, které ZSP řeší nejčastěji, patří registrace u lékařů - jak praktických, pediatrů, tak také specialistů a stomatologů, začlenění do systému sociální péče, kterým se rozumí zejména vyřizování kompenzačních pomůcek, invalidních důchodů a zajištění institucionální péče, zejména pro starší osoby a osoby se zdravotním postižením, vyřizování chybějících či poškozených průkazů pojištěnce a v poslední době (zhruba od poloviny roku 2009) také změny zdravotních pojišťoven.

Ze zkušeností zdravotně sociálních pomocníků lze vyvodit, jakým problémům Romové v oblasti zdraví čelí. Přístup romských uživatelů ke zdravotní péči je ovlivněn několika faktory, jednak individuálními postoji a návyky, jednak institucionálními bariérami ve využívání systému zdravotní a sociální péče spojené se zdravotním postižením. V případě individuálních postojů lze mezi problémy řadit zejména zanedbanou prevenci (týká se

zejména preventivních prohlídek - gynekologie, stomatologie), nedodržování léčby diagnostikovaných onemocnění, nevhodný životní styl (zejména kouření v době těhotenství a mateřství, nezdravá životospráva), stres, rezignace, apatie apod. V institucionálních bariérách jde zejména o problémy s registrací u lékařů spojené s poměrně často nevhodným jednáním, ale také se projevuje neschopnost některých Romů přijímat a analyzovat dostupné informace (týkající se životního stylu, nároků a práv spojených s využíváním veřejných služeb apod.) a informace předávané ze strany lékařů a zdravotnického personálu (jde často o jazykové bariéry a komunikační kompetence, uživatelé nerozumí sdělovaným informacím, takže mnohdy ani nedokáží přizpůsobit svoje jednání v rámci léčby požadavkům apod.). Nadále zřetelněji vystupují důsledky nedávných změn v povinnostech spojených s úhradou zdravotního pojištění, ale také ve vzniku nároku na invalidní důchod. Významná část uživatelů služby má v současné době dluhy na zdravotním pojištění a bohužel ani snaha je splatit formou splátkového kalendáře se nejeví jako schůdná vzhledem k relativně vysokým splátkám, které pojišťovny požadují. Objevuje se čím dále více osob, které sice splňují podmínky pro přiznání invalidního důchodu z hlediska zdravotního stavu, ale nespĺňují zákonnou dobu pojištění, a zůstávají dlouhodobě a pravděpodobně napořád závislí na sociálních dávkách. Z hlediska diagnózy příčin se na základě zkušeností díky několikaletému působení v terénu v této oblasti, pracovníci organizace Drom, romské středisko domnívají, že se na tomto stavu významně podílí sociální a prostorová izolace cílové skupiny od majoritní společnosti. Naprosto chybí referenční skupiny pocházející z jiných sociálních (tzn. ekonomických, profesních, vzdělanostních) skupin, které by cílovou skupinu konfrontovaly s jinými životními strategiemi, úrovněmi a styly.

Obecně platí, že ve větších městech, jako je Brno, jsou dostatečně zajištěny poradenské služby a terénní programy, s větší intenzitou zde však vyvstává problém absence sociálního a azylového bydlení. V menších obcích (Lanžhot nebo Ivanovice na Hané) pak zcela chybí terénní sociální práce a sociálně-právní poradenství nebo jsou poskytované služby kapacitně nedostačující (Břeclav, Zastávka).

Návrh řešení problematiky v oblasti péče o zdraví:

- **Strategickým cílem v oblasti péče o zdraví je prostřednictvím zdravotně sociální pomoci (služby) informovat obyvatele ohrožené sociálním vyloučením o této službě a naučit je zejména s pomocí terénních pracovníků samostatně využívat a pečovat o zdraví své i svých dětí.**
- **V rámci osvěty zdůraznit, aby tito obyvatelé měli svého lékaře a pravidelně ho navštěvovali za účelem preventivních prohlídek, nežili ve zdraví škodlivém prostředí (hygienicky závadné byty), nezhoršovali zbytečně svou sociální situaci v důsledku nemoci či postižení (invalidní důchody, popř. jiné výhody).**
- **Posílit počty zdravotně sociálních pomocníků v lokalitách s vyšším zastoupením romských občanů.**

Vymezení základních problémů (sociálních, ekonomických, vzdělávacích):

- *Ve spolupráci s představiteli obcí a za pomoci terénních pracovníků zlepšit bytovou situaci romských spoluobčanů.*
- *Snížit nezaměstnanost u romské menšiny ve spolupráci s úřady práce a nestátními neziskovými organizacemi – zejména s o. s. IQ Roma servis a dalšími organizacemi.*
- *Nadále pokračovat v odstraňování handicapu ve vzdělávání a získávat maximálně možné podmínky pro další kvalifikaci (viz Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v Jihomoravském kraji - opatření směrem ke školám v Jihomoravském kraji).*
- *Zlepšit zdravotní situace v romské menšině realizací projektu romského střediska Drom prostřednictvím osvětové činnosti zdravotních sociálních pomocníků v JMK.*
- *V součinnosti s plány a dokumenty Jihomoravského kraje nadále vytvářet a rozvíjet partnerství s institucemi veřejné správy, s poskytovateli sociálních služeb a vzdělávacími institucemi k řešení situace ve výše uvedených lokalitách s důrazem na zajištění přístupu obyvatel na trh práce, k zajištění dostupnosti kvalitního vzdělávání, bydlení, zdravotní péče apod.*

Zpracovala: PaedDr. Věra Koupilová,
referentka pro národnostní menšiny
a koordinátorka pro romské záležitosti

